

*Шапошник О. М.
(Херсон, Україна)*

**ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕКСТ-ТИПОЛОГІЧНИХ ОЗНАК
ОРИГІНАЛУ У ПЕРЕКЛАДІ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(на матеріалі оригіналу та перекладу тексту
Йоуна Колфера «Артемис Фаул»)**

Стаття присвячена проблемі відтворення текст-типологічних ознак твору Йоуна Колфера «Артемис Фаул» у перекладі. Визначається жанрова приналежність досліджуваного твору як тексту з елементами фентезі та наукової фантастики. У рамках статті проводиться перекладознавчий аналіз з метою встановлення ступеня відтворення текст-типологічних ознак оригіналу у перекладі; висвітлюється природа перекладацьких помилок.

Ключові слова: *текст-типологічні ознаки, текст з елементами фентезі та наукової фантастики, переклад, характерологічний контекст, лексико-семантичний контекст, дитяча література.*

Статья посвящена проблеме воспроизведения текст-типологических характеристик произведения Йона Колфера «Артемис Фаул» в переводе. Жанровая принадлежность исследуемого произведения определяется как текст с элементами фэнтези и научной фантастики. В рамках статьи проводится переводоведческий анализ с целью установить степень воспроизведения текст-типологических признаков оригинала в переводе; освещается природа переводческих ошибок.

Ключевые слова: *текст-типологические признаки, текст с элементами фэнтези и научной фантастики, перевод, характерологический контекст, лексико-семантический контекст, детская литература.*

The article highlights the text-typological features of Eoin Colfer's "Artemis Fowl" which is defined as a text that unites both fantasy and science fiction genre

characteristics. Translational analysis is carried out to reveal the adequacy of the original text-typological features rendered. The reasons of the translation drawbacks are described.

Key words: *text-typological features, the elements of fantasy and science fiction genres, translation, personage context, lexico-semantic context, children's literature.*

Сьогодні дитяча література переживає період значного розширення жанрового різноманіття, динаміку у появі нових сюжетів, типів героїв, авторських ідей. Крім цього, твори, адресовані дитячій аудиторії, наразі відзначаються частим поєднанням ознак різних типів текстів. Усе частіше з'являються тексти з елементами фентезі та казки, фентезі та детективу, фентезі та наукової фантастики. Така тенденція у розвитку літератури для дітей безперечно викликає більшу зацікавленість читачів, але разом з цим створює нові труднощі для перекладачів.

Особливості перекладу будь-якого тексту багато в чому детерміновані його жанровою приналежністю, і тому визначення текст-типологічних ознак художнього твору та їх збереження у процесі перекладу вважається одним з найголовніших завдань перекладача. Вивчення питання про відтворення у перекладі жанрової своєрідності оригіналу викликає безперечну зацікавленість науковців у галузі сучасного перекладознавства та визначає **актуальність** статті.

Мета полягає у дослідженні проблеми збереження текст-типологічних ознак оригіналу при перекладі тексту з елементами фентезі та наукової фантастики.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- визначити жанрову своєрідність оригіналу;
- виконати перекладознавчий аналіз вихідного тексту (далі – ВТ) та тексту перекладу (далі – ПТ);

- дослідити ступінь адекватності відтворення текст-типологічних ознак оригіналу у перекладі.

Матеріалом статті слугував текст Йоуна Колфера «*Артемис Фаул*» в оригіналі англійською та перекладі українською мовою, виконаному Олександром Мокровольським.

Перш, аніж встановити ступінь відтворення текст-типологічних ознак оригіналу у перекладі, необхідно визначити, риси яких жанрів має досліджуваний текст. Зважаючи на інваріантні/варіативні ознаки характерологічного, хронотопного контекстів і сюжет, ми можемо визначити жанрову природу твору Йоуна Колфера «*Артемис Фаул*» як такого, що містить елементи фентезі та наукової фантастики.

Елементи фентезі у даному творі представлені головним чином у характерологічному контексті через зображення світу ельфів, гномів, тролів та інших міфічних істот. Також однією зі суттєвих ознак виступає фентезійний хронотоп. У тексті зображується вторинний світ, створений авторською уявою на основі знань з германської міфології. У світі міфічних істот є власна мова, традиції та багатовікова історія незвичайного народу, а також система суспільних відносин та правопорядку.

У ВТ повсякчас зустрічається застосування героями неіснуючого на сьогодні обладнання, залучення у повсякденне життя технічних досягнень майбутнього. У вигаданому світі ельфів, гномів та інших міфічних істот існують такі нереальні з точки зору сучасності наукові відкриття, представлені на рівні хронотопу, як капсули для пересування від земного ядра до поверхні землі за допомогою розпеченої магми, засіб для стирання пам'яті, пристрій для зупинки часу у певному периметрі тощо. Такі атрибути майбутнього вказують на часткову приналежність ВТ до наукової фантастики.

Для адекватного транскодування тексту змішаного типу перекладачу необхідно встановити текст-типологічну приналежність оригіналу, а враховуючи потяг сучасних авторів до жанрових експериментів, визначити, елементи яких типів текстів представлені у ВТ. Характер поєднання ознак

декількох типів текстів в одному творі може бути різноманітним, тому перекладачу також треба усвідомити, які складові жанрово-стилістичної домінанти кожного з типів текстів представлені у творі. Так, наприклад, характерологічний контекст, простір і деякі явища та атрибути зображеного світу у тексті «*Артеміс Фаул*» відносять його до літератури фентезі, натомість рясне згадування науково-технічних досягнень надає цьому тексту ознак наукової фантастики. З огляду на цю особливість, ми вважаємо за необхідне чітко відокремлювати наявні в оригіналі ознаки кожного зі заявлених типів текстів і відтворювати їх у відповідний спосіб у перекладі.

Якщо хронотоп і характерологічний контекст – фентезійні у ВТ, ці елементи жанрово-стилістичної домінанти повинні бути фентезійними й у ПТ без залучення елементів наукової фантастики. В іншому випадку у читачів перекладу може скластися хибне враження про художній твір, а саме: замість надприродних здібностей фентезійних персонажів з'являться результати наукового прогресу. Такі зміни авторового задуму і тексту в цілому під час перекладу вважаються недопустимими з огляду сучасної теорії та практики перекладу.

Звертаючись до матеріалу статті, слухним буде зазначити, що суміжним до фентезі є текст казки. Через генетичну близькість і схожість цих жанрів перекладачу потрібно докласти чималих зусиль при транскодуванні тексту, аби уникнути помилки та не підмінити елементи фентезі ВТ елементами казки у ПТ. В іншому випадку у цільовій культурі з'явиться не текст, призначений для повноцінної заміни ВТ як виголошує один з відомих постулатів теорії перекладу, а зовсім інший, новий текст, який наслідує мотиви оригіналу.

З метою визначення ступеня адекватності передачі текст-типологічних ознак ВТ при перекладі, у рамках статті проведений перекладознавчий аналіз оригіналу та перекладу твору Йоуна Колфера «*Артеміс Фаул*». Як результат, встановлено значну кількість недоліків у відтворенні типа тексту оригінала, а саме нівелювання як ознак фентезі, так і ознак наукової фантастики при перекладі, заміна фентезійних характеристик науково-фантастичними, а

подекуди й перехід фентезі у казку на рівні елементів характерологічного контексту.

У I-му розділі твору назви істот з міфології германських народів таких, як *fairy* та *sprite* транскодуються у ПТ як *знахарка* [1: 17, 18, 19], *стара* [1: 17, 18, 21], *старенька* [1: 21], *цілителька* [1: 19], *карга* [1: 16, 19], тобто у будь-якому лексико-семантичному варіанті та будь-яким способом і прийомом перекладу, окрім використання варіантного відповідника *ельф*. Чому у I-му розділі тексту, який саме знайомить читачів зі світом міфічних істот, перекладач не обирає найбільш влучний з огляду на тип тексту відповідник *ельф*, залишається незрозумілим. Найважливіше, що перекладач у такий спосіб нівелює ознаки фентезі, а варіанти *знахарка* й *цілителька* взагалі надають характерологічному контексту ПТ ознак іншого типу тексту – казки.

Інший приклад відтворення словосполучення *fairy woman* [2: 14] як *фея* [1: 19] та лексеми *sprite* [2: 16, 17] як *фея-знахарка*, *старенька фея* [1: 23], *fairies* [2: 36, 52] як *феї та ельфи* [1: 47] й *ельфи (феї)* [1: 65]. Хоча в англо-українському словнику іменник *fairy* має варіантні відповідники *фея*, *чарівниця*; *ельф* [3: 393], прикметник *fairy* – 1) *чарівний, казковий* [3: 393], а лексема *sprite* – 1) *ельф, фея*; 2) *домовик*; 3) *дух, примара, мара* [4: 418], вибір перекладача не можна вважати виправданим. Адже у міфології та фольклорі британців й ірландців *fairy* – це загальна назва для антропоморфних істот, які володіють надприродними силами, можуть мати як вигляд карлика, так і вродливої жінки маленького зросту, жити як у лісах, так і під землею [5; 6; 7; 8]. Але у світогляді українців, тобто цільової аудиторії перекладу тексту «*Артемис Фаул*», *ельф* та *фея* – зовсім різні створіння, тому від вибору відповідника залежить і враження про персонажа. У мовній картині світу українців *феї* асоціюються у більшій мірі зі світом казок. Що ж до міфічних істот, героїв фентезі, більш знайомим та очікуваним у даному типі тексту виявиться саме *ельф*. Використаний перекладачем варіант *фея/феї* у ролі українського відповідника лексемам *fairy/fairies* та *sprite* у ПТ не відповідає характерологічному контексту фентезі з точки зору жанрово-стилістичних

очікувань цільової аудиторії, а тому суперечить текст-типологічним ознакам оригіналу.

На противагу зазначеним недолікам, у перекладі О. Мокровольського зустрічаються й дуже вдалі українські відповідники на рівні характерологічного контексту. Зважаючи на текст-типологічні ознаки ВТ, лексема *створіння* [1: 14] видається адекватним варіантом перекладу лексеми *figure* [2: 9]. Також цілком влучним ми вважаємо відтворення займенника *she* [2: 9] як *воно* [1: 14] для позначення міфічного персонажу у ПТ, що саме тут свідчить про професійну обізнаність перекладача. Але разом з тим впадають в око й прикрі випадки навмисного або помилкового нівелювання ознак фентезі у перекладі, наприклад, транскодування лексеми *creature* [2: 11] як *карга* [1: 16] у ПТ замість більш влучних відповідників *створіння, істота*.

У рамках проблематики статті доречним буде звернути увагу на варіанти транскодування лексеми *the People* [2: 16, 18, 27, 51, 52] як *Чарівний Народ* [1: 37, 63, 65], *Чарівне плем'я* [1: 23], *Чарівна Раса* [1: 25]. Лексема ВТ, ужита для позначення всієї спільноти міфічних істот, відтворюється у перекладі за допомогою синонімічної перифрази та перекладацького способу додавання. Використання семи *чари* у ПТ слугує викривленню змісту оригіналу. Окрім того, лексема *чарівний* характерна для лексико-семантичного контексту казки, тому її вживання у ПТ суперечить текст-типологічним ознакам оригіналу. На нашу думку, більш вдалим, зважаючи на вихідний тип тексту, виявився б варіант перекладу *Цей Народ* або *Той Народ*, утворений шляхом безпосереднього поєднання лексеми *Народ*, яка виступає варіантним відповідником лексеми *People*, та відтворенням у ПТ граматичного значення артикля *the*.

У «*Артемід Фаул*» подекуди текст-типологічні особливості фентезі транскодуються як елементи наукової фантастики у ПТ і навпаки – елементи наукової фантастики як елементи фентезі. Так, лексема *shield* [2: 32, 53, 56] відтворюється у ПТ як *захисний екран* [1: 43, 65, 69], що власне й становить помилку. Приналежність лексеми *екран* до групи технічних термінів змусить

читачів перекладу мимоволі віднести явище *захисного екрану* до атрибутів світу наукової фантастики. Насправді ж, за авторовим задумом так званий *shield* (*захисний екран*), який робить ельфа невидимим для людини, є примарним, неіснуючим: *Shielding is really a misnomer. What fairies actually do is to vibrate at such a high frequency that they are never in one place long enough to be seen* [2: 52–53], у ПТ – *Хоча насправді вислів ‘зводити екран’ – хибний. Ельфи (феї) просто вібрують, пересуваються з такою частотою, що людське око не встигає їх помітити* [1: 65]. Отже для того, щоб стати невидимими, ельфи, гноми, тролі та інші міфічні істоти використовують тільки свої надприродні здібності, ніякого технічного оснащення. Незрозуміло, чому перекладач не обрав з-поміж наявних у словнику українських відповідників найбільш нейтральний, як-от *щит* чи *захист* [4: 343]. Обидва варіанти перекладу характерні для лексико-семантичного контексту фентезі, чого не можна стверджувати про відповідник *екран*, який належить до лексикону наукової фантастики.

У такий самий спосіб перекладається дієслово *to store* у фрагменті тексту *The process took several minutes. When he was finished, the entire volume was stored on the camera’s chip* [2: 14], у ПТ – *Весь цей процес забрав лише кілька хвилин. Ось уже вміст Книги й закарбовано на чипі фотокамери* [1: 19]. Транскодуючи дієслово *to store*, перекладач обирає відповідник *закарбувати*, який належить до загальноновживаної лексики, але на відміну від лексеми ВТ не вживається у сфері інформаційних технологій. Якщо дієслово *to store* має термінологічну характеристику [9], в українського варіанта вона відсутня. Лексема *закарбувати* не є складовою лексико-семантичного контексту наукової фантастики, тому її використання нівелює ознаки типа тексту оригінала.

На противагу неадекватним варіантам перекладу зустрічаються також досить влучні фрагменти ПТ, де відтворюються наявні в оригіналі текст-типологічні ознаки фентезі. Частина діалогу, який розгортається між ельфом і людиною у ВТ: *The sprite lurched to her knees. ‘The other **potion**, human?’ Artemis smiled. ‘Oh yes, **the restoring booster**. I suppose I did promise.’* [2: 14–15]

відтворюється у ПТ О. Мокровольського у такий спосіб: *Стара, хитнувшись, зіп'ялась на коліна. – А друге зілля, чоловічку? – Ах так, – усміхнувся Артемис, – засіб для повернення чарівних сил* [1: 21]. Цілком закономірно, що лексема *potion*, лунаючи з уст ельфа, в оригіналі належить до лексико-семантичного контексту фентезі. Обраний перекладачем відповідник *зілля* більше за всі інші, наявні у словнику варіанти, як-от *настойка, мікстура, ліки* [4: 149–150], відповідає особливостям лексико-семантичного контексту фентезі у перекладі.

Наведений фрагмент оригіналу підтверджує факт поєднання на рівні лексико-семантичного контексту ознак різних типів текстів: фентезі та наукової фантастики. Однак елементи наукової фантастики на відміну від фентезі нівелюються у перекладі. Звертаючи увагу на відтворення українською мовою словосполучення *the restoring booster* у ПТ, треба зазначити, що варіант перекладу *засіб для повернення чарівних сил* не можна вважати адекватним. По-перше, розчин, який позначається у ВТ як *the restoring booster* повинен був не повернути надприродні здібності як це зазначено у ПТ, а відновити здоров'я ельфа: очистити організм від алкоголю, ліквідувати алкогольну залежність і відновити пошкоджену печінку. По-друге, запропонувавши відповідник *засіб для повернення чарівних сил*, перекладач нівелював стилістичну маркованість виразу ВТ. Лексема *booster*, згідно зі словниками, має єдине логічне до змісту тексту значення, а саме *підсилювач, бустер* [3: 141] і *підсилювач, посилювач* [10], та вживається у науково-технічному мовному реєстрі (словникова помітка *tex.*). Зазначена лексема також становить скорочену форму словосполучення *booster dose*, яке має значення *бустер-ін'єкція, бустер-доза (вторичная ін'єкція иммуногена)* [10], тобто повторна/посилена імунізація, і також має досить вузьку сферу вживання – сферу медицини. За сюжетом ця ін'єкція дійсно була другою з тих двох, які Артемис Фаул запропонував скористатися ельфу.

Але незалежно від того, яке з двох значень укладав автор тексту у лексему *booster*, український варіант перекладу повинен бути стилістично маркованим, тобто входити до лексики медичної, технічної або іншої

спеціалізованої сфери. Можливо, вживання стилістично нейтрального відповідника *засіб* необхідно пояснити як спробу полегшити розуміння тексту цільовою аудиторією, а це у нашому випадку діти та підлітки. Але тим не менш, більш вдалим виявилися би варіанти перекладу *посилювач відновлення організму* або *ін'єкція для відновлення організму*, які відтворюються у той самий спосіб, а саме – повна заміна висловлювання. Зазначені нами українські варіанти словосполучення *the restoring booster* на відміну від вибору перекладача стилістично марковані, а тому більше відповідають особливостям лексико-семантичного контексту оригіналу – тексту з елементами наукової фантастики.

На основі проведеного перекладознавчого аналізу ми дійшли певних важливих висновків. Жанрова природа тексту «*Артемів Фаул*» відзначається поєднанням елементів фентезі та наукової фантастики. Очевидно, що наявність ознак різних типів текстів ускладнює його відтворення засобами іншої мови. В аналізованому ПТ поряд із цілком влучними фрагментами, на жаль, зустрічаються суттєві систематичні помилки як на рівні характерологічного, так і лексико-семантичного контекстів. Окреслені недоліки перекладу негативно впливають на загальне враження про твір, а головне – можуть стати на заваді адекватного сприйняття читачами цільової аудиторії його жанрової своєрідності.

Ефективне транскодування будь-якого тексту можливе лише за умови збереження його жанрової приналежності. Для виконання цієї мети перекладачу необхідно не тільки визначити текст-типологічні ознаки оригіналу, але й знайти шляхи для їх адекватного відтворення, неодмінно враховуючи національно-культурні особливості приймаючої аудиторії.

Висновки, до яких ми прийшли у рамках даної статті, можуть бути корисними для теоретиків перекладу та перекладачів-практиків при роботі з текстами дитячої літератури. Перспективним з точки зору подальших досліджень убачається вивчення особливостей відтворення у перекладі інших

типів текстів, актуальних для дитячої літератури англомовних і німецькомовних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колфер Й. Артеміс Фаул. Розум проти чарів / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Школа, 2006. – 320 с. – (Дит. світ. бест.).
2. Colfer E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – London : Puffin Modern Classics, 2010. – 280 p.
3. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М.І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
4. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М.І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 2. – 712 с.
5. Britannica Concise Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/fairy>.
6. Britannica Online Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/200456/fairy>.
7. Oxford Dictionary of Celtic Mythology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/fairy>.
8. Oxford Dictionary of English Folklore [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/fairy>.
9. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Бархударов Л.С. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
10. АBBYU Lingvo. Electronic Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/ru>.